

Elmas, R. ve Uygur, M. N. (2023). Covid-19 Pandemi Sürecinin Şarkiyatçı ve Kolonyal Söylem Tezahürleri. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), s. 1-17. DOI: 10.47138/jeaa.1300387

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ŞARKİYATÇI VE KOLONYAL SÖYLEM TEZAHÜRLERİ

Orientalist and Colonial Discourse Manifestations of the Covid-19 Pandemic Process

Recep ELMAS¹

Mehmet Nazım UYGUR²

ÖZET

Şarkiyatçılık, Doğu'yu Batı'nın gözünden ele alan bir temsil sistemidir ve Doğulu kültürlerle yönelik önyargıları, yanlış algıları ve klişeleri içermektedir. Bu süreçte, Doğu kültürleri ve insanları Batı'nın egemenlik ve üstünlük duygularını besleyen bir "öteki" olarak sunulur. Edward Said'in birer temsiller olarak gördüğü Şarkiyatçı söylem, günümüzde de çeşitli açılardan tekrar etmektedir. COVID-19 pandemisi sırasında, Doğu ve Batı arasındaki kültürel ayrılıkların yanı sıra, özellikle Asya ülkelerindeki COVID-19 vakalarının yayılması, Şarkiyatçılığın çeşitli tezahürlerini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma COVID-19 pandemisinin Doğu toplumlarına yönelik yaygın yanlış anlamaları ve önyargıları tetikleyen içerimlere sahip olduğunu göstermeyi ve bu içerimleri Şarkiyatçı düşünceyle ilişkilendirerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sözü edilen önyargılar arasında, Doğu toplumlarının hijyenik olmayan, modern tıbbi bilgiye sahip olmayan, cahil, vahşi, fanatik, yabancı düşmanı, terörist eğilimli ve yoksul oldukları gibi sömürge kalıntılarına da rastlanabilecek sanılar yer almaktadır. Pandeminin sorumlusu olarak Çin'in gösterilmesi, pandemi yönetiminde Doğu ve Asya ülkelerinin mücadele yöntemlerine yönelik eleştiriler, aşı çalışmalarında sadece belli ülkelerdeki aşılara yönelik onay ve güven ile Batı dışı ülkelerde görünür hale gelen sömürge mirasından kaynaklı sorunlar gibi söylem ve tutumlar bu çalışmada bir soruşturmaya tabi tutulan temel meselelerdir. Çalışma, sömürge mirasının daha diri ve Şarkiyatçı söylemin canlı olduğunu gözler önüne sermekte ve yaşanan felaketlerin günah keçileri olarak Doğu ve eski sömürgelerin ilan edildiğine tanıklık etmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Şarkiyatçılık, Sömürge, Çin.

ABSTRACT

Orientalism is a system of representation that interprets the East from a Western perspective, involving biases, misconceptions, and stereotypes about Eastern cultures. In this process Eastern cultures and individuals are portrayed as an "other" which reinforces the Western notions of dominance and superiority. The Orientalist discourse, which Edward Said views as forms of representation, persists and reappears in various forms in the present era. The COVID-19 pandemic has revealed various forms of Orientalism, as the spread of COVID-19 cases in Asian countries and cultural differences between the East and the West have come to the forefront. This research aims to illustrate that the pandemic perpetuates narratives that trigger widespread misunderstandings and biases against Eastern societies, and to assess these narratives in relation to Orientalist thinking. These biases include remnants of colonial beliefs, such as portraying Eastern societies as unclean, lacking modern medical knowledge, ignorant, primitive, fanatical, xenophobic, and prone to poverty and terrorism. The study examines discourses and attitudes such as assigning blame to China as the cause of the pandemic, criticizing the pandemic management strategies of Eastern and Asian countries, and placing trust only in vaccines

¹ Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, elmasrecep@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5490-3238.

² Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmetnazimuygur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4132-3004.

developed by certain countries, thus highlighting the challenges stemming from the colonial legacy in non-Western nations. This research underscores the enduring presence of a vivid colonial legacy and an ongoing Orientalist discourse, revealing how Eastern societies and former colonies are scapegoated in times of crisis.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Orientalism, Colonial, China.

GİRİŞ

Bireysel ya da toplumsal varoluşun herhangi bir anında benliğin ortaya konulması, neredeyse her zaman kimlik denilen oluşumlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Peki kimliksiz bir dünyada yaşamak mümkün müdür? William Connolly (1995: 204-205), böyle bir ihtimalin varlığından bahsetse bile; bu durumda ben olanı tanımlamada büyük sorunlar çıkacağını, hatta başarıyla ilişkilendirilecek ya da başarısızlığı nedeniyle eleştirilecek bir ben/biz söz konusu olmayacağı için kimliği, insan varoluşunun vazgeçilmez bir parçası olarak görür. Kimliğin zorunluluğu beraberinde birtakım sorunları getirir. Sorun, sahip olduklarımızın ve olmadıklarımızın cisimleştiği yer olan kimliğimize bir ötekinin varlığının eşlik etmesinde temellenir. Öyle ki bu eşlik, kimliğin her yeniden yorumlanış süresince devam eder. Ben'in tanımı değişse, dönüşse ya da çeşitlense de ötekinin varlığına duyulan ihtiyaç değişmeden kalır. Bu ihtiyaç kendi kimliğimizin kötü ve akıldışı olarak görülen vasıflarını dışımızda cisimleştirme arzusunu karşıladığında *ikinci kötülük sorununu*³ doğurur (Connolly, 1995: 22). Öteki farkı imlemektedir. Nitekim kimlik kurma ve sağlamlaştırma mantığı farkı gerektirir. Ancak ikincil kötülük olarak adlandırılan şeydeki sorun, "...kimlikler üzerine doğruluk damgasını basma yönündeki çeşitli dürtülerin, farklılıkları ötekiliğe, ötekiliği de doğru kimlik görüntüsünü güvenceye almak için yaratılan günah keçilerine çevirme işlevi görmeleridir." (Connolly, 1995: 96).

Edward Said, bahsi geçen konuyu sömürgeci söylemin eleştirisi bağlamına yerleştirmektedir. Şarkiyatçı düşünce, sömürgeci söylemin tam anlamıyla gözlemlenebileceği alanlardan biridir. Bu düşünce, Doğu ve Batı arasında var olan ontolojik ve epistemolojik ayrımlar üzerinden işlemektedir (Said, 2013: 12). Ancak, söz konusu düşünce en az iki nedenden dolayı sorunludur. İlk olarak, Doğu-Batı ayrımı, Connolly'nin ötekileştirmenin mantığını açıkladığı gibi, Batı'nın kendi kimliğini inşa etme ve bu kimliği meşrulaştırma amacıyla bir kurgu olarak kullanılmaktadır. İkinci olarak, bu sorunla yakından ilişkili olan ikinci sorun, Batı'nın hayali bir Doğu'yu temsil etmesidir. Sorun, Doğu'nun yanlış bir şekilde temsil edilmesinden çok, temsil sisteminin kendisindedir (Said, 2013: 285-286). Temsiller tekrarlandığında, düşünsel, yazınsal ve kurumsal pratiklerin tamamını içeren bir söylem oluşmaktadır.

Said'in birer temsiller olarak gördüğü Şarkiyatçı söylem, günümüzde de çeşitli açılardan tekrar etmektedir. Çalışma COVID-19 pandemi sürecinde yaşanan kimi gelişmelerin bu durumun son örneklerinden biri olduğunu iddia etmektedir. Pandeminin sorumlusu olarak Çin'in gösterilmesi, varyantların adlandırılmasındaki coğrafi imalar, pandemi yönetiminde Doğu ve Asya ülkelerinin mücadele yöntemlerine yönelik eleştiriler, aşı çalışmalarında sadece belli ülkelerdeki aşılara yönelik

³ Connolly'e göre ikinci üzerinde etkisi bulunan birinci kötülük sorunu, Augustinus düşünce sisteminde Tanrıyı kötülük lekesinden kurtarmak adına, ilk insanın Tanrısal iradeye karşı itaatsizliğine yaptığı vurguya karşılık gelir (Connolly: 16-18).

onay ve güven ile Batı dışı ülkelerde görünür hale gelen sömürge mirasından kaynaklı sorunlar gibi söylem ve tutumlar bu çalışmada bir soruşturmaya tabi tutulan temel meselelerdir. Bu çalışma COVID-19 pandemisinin Doğu toplumlarına yönelik yaygın yanlış anlamaları ve önyargıları tetikleyen içerimlere sahip olduğunu göstermeyi ve bu içerimleri Şarkiyatçı düşünceyle ilişkilendirerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sözü edilen önyargılar arasında, Doğu toplumların hijyenik olmayan, modern tıbbi bilgiye sahip olmayan, cahil, vahşi, fanatik, yabancı düşmanı, terörist eğilimli ve yoksul oldukları gibi sömürge kalıntılarına da rastlanabilecek kanılar yer almaktadır. İnceleme süreci teorik bir perspektife dayanmakta ve metodolojik olarak söylem analizini kullanılmaktadır.

1. ÖTEKİLEŞTİRME MANTIĞI OLARAK ŞARKİYATÇI DÜŞÜNCE VE EDWARD SAİD'İN ELEŞTİRİSİ

Ötekileştirme mantığı; kimliği kurmak, sağlamlaştırmak ve varlığını devam ettirmede gerekli özgüveni sağlamak için işler. Söz konusu mantık bireysel bir kimliğin olduğu kadar tahayyül edilebilecek en geniş grup kimliğinin sağ kalımının da ayrılmaz bir parçasıdır. Edward Said'in paradigma kurucu eser olarak değerlendirilebilecek (Bulut, 2012: 2) Şarkiyatçılık çalışması bu bağlamda düşünülebilir. Nitekim Said'e göre Şarkiyatçı düşüncenin bir problemi de Şark'a tarih dışı bir anlam yüklemek suretiyle onu Batı'nın ideal ötekisi olarak kurgulamasıdır (Said, 2016: 169). Şark'ın öteki olarak kurgulanması, Batı'yla olan farkın vurgulanmasını gerektirir. Turner da Şarkiyatçı söylemin bu özelliğine dikkat çekmektedir (Turner, 2003: 59). Batı'nın Doğu ile arasındaki fark, Doğu'yu kötü ve akıldışı vasıflarla ilişkilendirmek suretiyle tesis edilmiştir. Batı'nın kurucu miti (*mythomoteur*)⁴ olarak Doğu, durağan, duygusal ve akıldışı olarak özelleştirilmiştir (Callinicos, 2013: 395). Şark anlayışının yegâne işlevi, düalist bir düşüncenin ürünü olarak Batı'nın tanımlanmasına kurucu öteki vasfıyla payandalık etmek değildir. Böyle bir anlayış aynı zamanda Doğu'yu bilmenin bir yöntemidir (Callinicos, 2013: 395).

Said, Şarkiyatçı düşüncenin işlevlerine karşılık gelecek şekilde farklı tanımlamalar yapmıştır. Şarkiyatçılık, ilk olarak varlığını eskisi gibi sürdürmemekle birlikte öğretileri ve savlarıyla süregiden; Şark hakkında yazma, ders verme ya da araştırma yapma gibi akademik faaliyetlerdir. (Said, 2013: 12). Şarkiyatçılık bu tanımlamada akademik bir eyleme karşılık geldiğinden fark edilirliliği yüksektir. Bu nedenle Said, bu tarz bir Şarkiyatçılığı açık olarak tanımlamış ve Şark bilgisindeki neredeyse bütün değişikliğin burada yaşandığını belirtmiştir (Said, 2013: 218). Said, ikinci Şarkiyatçılık tanımlamasının, yukarıda değinildiği üzere, Doğu ile Batı arasında olduğu varsayılan ontolojik ve epistemolojik ayırmadan temellendiğini belirtir. İmgesel Şarkiyatçılık adını verdiği bu tanımlama, çalışmalarını müstakil olarak Şark'ı oluşturmamakla birlikte Şark'ı her ele alışlarında Doğu ile Batı arasında temel bir ayrımı varsayan şairleri, felsefecileri ya da siyaset kuramcılarını bir araya getirir (Said, 2013:12).

⁴ Kavramın çeşitli düşünürler tarafından farklı anlamlar vermek suretiyle kullanımı mevcuttur. Bununla birlikte Anthony Smith, ulusal kimliğe kaynaklık eden, onu bir amaç etrafında birleştiren ve gelecek nesillere aktarılacak inanç birlikteliğinin kurucu miti olarak tanımlar (Smith, 2002: 38-39). Şarkiyatçılık bağlamında Batı'nın Şark anlayışlarının da benzer özellikler sergilediği söylenebilir.

Akademik Şarkiyatçılık açık olarak tanımlanırken imgelemdeki Şarkiyatçılık gizli bir karakterdedir. Akademik Şarkiyatçılar dahil olmak üzere Şark hakkında konuşanların bilmeden, istemeden ya da fark etmeden de olsa bir ayırımdan hareket etmeleri bu tür Şarkiyatçı düşünceyi gizil bir karaktere büründürür (Çırakman, 2002: 183).

Said, diğer ikisine göre daha tarihsel ve daha somut olarak nitelendirdiği üçüncü bir Şarkiyatçılık tanımı yapar. On sekizinci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu tür, Şark'ı egemenliği altına alarak onu yeniden yapılandırmak ve bu yolla üzerinde kurduğu iktidarı meşrulaştırmak için oluşturulan kurumsal yapı ve içerikler bütünü olarak tanımlanır. Said asıl olarak bu son Şarkiyatçılık tanımlamasıyla hesaplaşmakla birlikte tanımladığı üç tür arasında akışlar olduğunu, bu nedenle kesin bir şekilde ayırtılamayacağını belirtir (Said, 2013: 13). Nitekim Said eleştirel odağına aldığı on sekizinci yüzyıl sonu Şarkiyatçılığının köklerini, imgelemdeki Şarkiyatçılıkla ilişkilendirerek daha önceki bir zaman diliminde arar. Barthelemy d'Haerblot'un "Doğu Kitaplığı" eseri, kozmolojik kapsamı, sistematik ve akli bir Doğu tasavvuruna dayanması nedeniyle modern Şarkiyatçılığa kaynaklık eder (Clifford, 2007: 137). Doğu Kitaplığı'nda modern Şarkiyatçılığın yaptığı keşif üstünlük duygusudur. Said, bu üstünlük duygusunun "...Şark'ı kuşatma ve Şark'ı Şarklılaştırma..." gücünün ve cesaretinin keşfi olduğunu belirtir (Said, 2013: 74).

Modern Şarkiyatçılığın yol açtığı sorunlar, her ne kadar birbirleriyle ilintili olsalar bile, bir tabiiyet ilişkisi yaratması nedeniyle politik; bir üstün görme biçimi olması nedeniyle kültür(merkezcilik) ve bir tanımlama/bilme çabasını içermesi nedeniyle epistemolojik olarak tanımlanabilir. "Dolayısıyla, Şarkiyatçılıkta ortaya çıkan Şark, Şark'ı Batı bilgisine, Batı bilincine, sonra da Batı egemenliğine taşıyan bir güçler öbeği bütünü tarafından şekillendirilmiş bir temsil biçimleri dizgesidir." (Said, 2013: 215). Başka bir ifadeyle Şarkiyatçı düşüncenin eleştirilmesi gereken çeşitli meseleleri olmakla birlikte, bu meselelerin ortak bir şekilde barındırdığı sorunun temsil meselesi olduğu söylenebilir. Said'e göre temsiller çoğu zaman tarihsel, düşünsel ya da ekonomik bağlama dayanan bir amaçla birlikte işler. Doğu'nun Batı tarafından temsil edilmesi de bu durumun bir istisnası değildir. Şarkiyatçı önce nesnesinden farklılaşır, sonra onun bilgisini üretir ve mutlaklaştırır, sonunda temsilin gerektirdiği amacı bilgiye yükleyerek onu yeniden üretir (Said, 2013: 286).⁵

Temsili bu kadar önemli kılan husus söylemi üretmesidir. Öncelikle temsiller söz konusu olduğunda metin (*text*) önemli bir araçtır ve Şarkiyatçı düşünce geniş bir metinselliğe dayanır. Said'e göre temsilin yoğun bir şekilde yer edindiği metinler, temsil ettiklerini iddia ettikleri gerçekliği bir amaca dayanması nedeniyle kendileri de oluşturabilirler. Oluşturulmuş olan bilgi ya da gerçeklik zamanla bir geleneği ya da söylemi üretirler (Said, 2013: 104). Gelinek nokta Şark'ı çeşitli kurumlar ve pratiklerle egemenliği altına alma niyetindeki modern Şarkiyatçılığın nasıl ele alınması gerektiğinin

⁵ Akademik çevrelerce Said ile birlikte postkolonyal söylemin kurucularından kabul edilen Spivak'ın, temsilin anlamı üzerine yaptığı çıkarımlar dikkat çekicidir. Spivak'a göre "Politikadaki gibi 'adına konuşma' anlamında temsil [representation] ile sanat ya da felsefede olduğu gibi, 'yeniden-takdim' anlamıyla temsil [re-presentation]." (Spivak, 2016: 26-27). Şarkiyatçı düşüncede Şark'a yönelik bilginin bir amaç bağlamında yeniden üretimi, yeniden takdim meselesini dikkate almayı gerektirir. Bu husus bir sonraki başlıkta irdelenecektir.

imkanlarını verir. Said'e göre "Şarkiyatçılık bir söylem olarak incelenmedikçe, Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark'ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini -hatta üretebilmesini- sağlayan o müthiş sistemli disiplinin anlaşılması olanaksızdır." (Said, 2013: 13).

Said, Şarkiyatçı düşünceyi söylemsel olarak ele alırken Antonio Gramsci ve Michel Foucault'dan faydalanır. Gramsci'nin "hegemonya" kavramsallaştırması Şarkiyatçı imgelemi anlama imkanını sunar. Gramsci, "Hapishane Defterleri"nde aydınların oluşumu üzerine tartışırken üst yapıyı "sivil toplum" ve "politik toplum" olmak üzere iki katmanlı düşünür. Özel örgütlenmeler bütünü olarak sivil toplum, egemen grubun tüm toplum üzerinde tesis ettiği hegemonyanın alanı; politik toplum ise kendini devlet ya da hukuksal hükümette dışa vuran buyurmanın alanıdır. Aydınlar,⁶ hem egemen grubun toplumsal yaşama verdiği yönelimin, yani kültürün, içselleştirilmesi yoluyla rızanın sağlanmasında, hem de rızaya direniş gösterilmesi halinde politik aygıtın kullanılmasında iş gören memurlardır (Gramsci, 1986: 318-319) Said'in Gramscici hegemonya kavramına başvurması Şarkiyatçı üstünlük imgesini açıklama imkânı verdiği gibi bu imgeyi nerede arayacağını (Batılı şair, edebiyatçı, filozof ya da sömürge valisi gibi) olanaklarını da verir. Böylece hem Şarkiyatçı düşüncedeki kimliksel ayırım (ben ve öteki); hem de hiyerarşik olarak altta konumlanan Şark'ın yönetilebilir hale gelişi gösterilmiştir (Said, 2013: 16-17).

Ancak Said, bu kimliksel ayırımın zaman dışı bir anlama, değişmeyen bir öze, sahip olduğunu vurgulamak için Foucault'un Bilgi/iktidar nosyonundan faydalanır (Keyman, 2002: 26). Foucault, bilgi formlarıyla iktidar formları arasında bir ilişki olduğunu; hatta bilgiyi oluşturan öznenin modernitenin iddia ettiği gibi özerk olmayıp bir ürün olduğunu dile getirir (Kömeçoğlu, 2002: 40). Foucault'un tespitleri Batı düşüncesinin kimi unsurlarına yönelen eleştiridir. Bu bağlamda Said, Foucault'un bilgi arkeolojisinden faydalanırken sadece Şark'ın nasıl özelleştirildiğini göstermekle kalmamıştır. Aynı zamanda Şarkiyatçı episteme üzerinden bir modernite eleştirisi de yapmıştır. Bu nedenle özellikle modernitede cisimleşen Batı düşüncesinin kimi unsurlarına bakmak, COVID-19 sürecinde yaşanan adlandırma karmaşasının ve Çin aşısına getirilen önsel güvensizliğin Şarkiyatçı düşünceyle nasıl ilişkilendirilebileceğini anlamak için gereklidir.

2. BATI DÜŞÜNCESİNDE ŞARKİYATÇI EPİSTEMEYE İMKÂN TANIYAN

UNSURLAR

Said'in Şarkiyatçı düşünceye yaptığı eleştirilerin birden çok yönü olsa da bu eleştirilerin hepsinin temsil meselesinde düğümlendiği belirtilmişti. Şark'ın temsili, Batılı ile Doğulu arasındaki ayırımın mutlaklaştırıldığı, hiyerarşikleştirildiği; Batılı öznenin Doğulu nesnesinden elde ettiği Şarkiyatçı episteme vasıtasıyla gerçekleşir. Şarkiyatçı episteme, Batı düşünce sisteminin kimisi antikiteden beri

⁶ Gramsci, özsel toplumsal gruplarla (Burjuva ve proletarya gibi) birlikte var olan, o grupların türdeşliğini ve bilincini verecek aydınları organik (Gramsci, 1986: 309); her zamanki aydın olarak nitelediği edebiyatçı, filozof ve sanatçıyı geleneksel ve sinai çalışmayla bağlı teknik eğitim almış olanı da yeni aydın olarak tanımlar (Gramsci: 315). Bununla birlikte Gramsci, kırsal ve kentsel aydın ayırımı da yapmaktadır. Kentsel aydın sanayileşmenin ürünüdür; kırsal aydın köylü ve küçük-burjuva yığınlarına bağlıdır ve bu yığınları gerek yerel gerek merkezi hükümete bağlamada işlev görür (Gramsci: 320-321).

devam eden kimisi de modern dönemde (yeniden) şekillenmiş birtakım özelliklerini yansıtır. İkili karşıtlar şeklinde dışa vuran düalist bir mantık, bu mantığın bir yansıması olan özerk ve bilen öznenin nesnesinden ayrılması, yine bu mantığa ruhunu veren özcülük ve evrensellik bu özellikler arasında sayılabilir.

İkili karşıtlıklar üzerine kurulu olan düalist düşünce, Batı felsefesinin tarih boyunca sergilediği bir özelliği olup “varlık-oluş, hakikat-yanılsama, idealar-gölgeler dünyası, madde-form, bu dünya-öte dünya, özne-nesne, öz-görünüş, olgu-değer, nesnellik-öznelik benzeri bütün karşıtlıklar bu düşünce tarzının... göstergeleri sayılabilir” (Küçükalp ve Cevizci, 2010: 21). Şarkiyatçı düşüncedeki Batı-Doğu ayrımı da benzer özellikler sergiler. Düalist bir mantıkla ilişkilendirilebilecek iki husus Şarkiyatçılık bağlamında dikkate alınmalıdır. Öncelikle düalizm gerçekliğin karşıtlıklar sergileyecek şekilde iki varlık alanına ait olduğunu iddia eder (Küçükalp ve Cevizci, 2010: 144). Hakikati böyle bir ikili varlık alanında aramak, bu alanlardan birine değer atfetmeyi, diğerini de değerden düşürmeyi beraberinde getirir. Hatta Küçükalp’e göre bu alanlar hiçbir zaman eşdeğer karşılıklı olmamakla kalmaz; ikinci unsura birincinin meşrulaştırılmasına payandalık etmek dışında bir fonksiyon yüklenmez. Şarkiyatçı düşüncedeki Batı-Doğu ayrımı da bu türden bir ayrıma karşılık gelir (Küçükalp, 2003: 272).

Düalist mantığın modern dönemde insan özneye yüklediği konum dikkate alınması gereken ikinci husustur. Modern dönemin ve bu bağlamda Aydınlanma düşüncesinin önemli bir özelliği olan hümanizm insana merkezi bir konum atfeder ve her şeyi insandan hareketle tanımlar (Karatoprak, 2017: 174). Hümanist düşünce, insanı merkeze almanın bir gereği olarak bireyi temsil eden kavramlara gerçeklik atfeder (Gayrhan, 2019: 104). İnceleme alanını oluşturan nesne ve bilgisine yönelik kavramlara da bilen, egemen ve özerk olan insan özneye ilişkisi nedeniyle gerçeklik atfedilir. Said bu sorunu şu şekilde dile getirmektedir.

Öyleyse, felsefe açısından bakıldığında, en genel haliyle Şarkiyatçılık dediğim dil, düşünce, tasavvur türü köktenci bir gerçekçilik* biçimidir... Şarkiyatçılığı benimsemiş herkes, hakkında konuştuğu ya da düşündüğü şeyi bir sözcük ya da ifadeyle gösterecek, adlandıracak, imleyecek, sabitleyecek ve böylece bu sözcüğünde ya gerçeklik kazandığı ya da zaten gerçekliğin ta kendisi olduğu düşünülecektir (Said, 2013: 82).

Böylece modern dönemde insan bilen bir özne olarak nesnesinden ayrılır. Descartes’in metodolojik şüphecilikle beslenen soyut akıl anlayışı, gelenekle ilişkili epistemolojik unsurları reddederek zaman ve koşuldan bağımsız bilgiye ulaşılacağını öngörür (Gayrhan, 2021: 18). Modern dönemle birlikte yaşanan özne-nesne düalist ayrımı rasyonalist felsefeyle sınırlı değildir. Aynı düalist ayrım ampirist felsefe için de geçerlidir. Bu iki gelenek arasındaki fark rasyonalist felsefede akla verilen önceliğin ampirist felsefe de dış dünyadan gelen duyumlara verilmesidir (Küçükalp, Cevizci, 2010: 146). Şarkiyatçı episteme açısından bu tarz bir düalist mantığın sonucu, Doğu’nun Batılı özerk özne tarafından bilinmesi gereken bir nesneye indirgenmesidir. Nitekim Said, Anquetil-Duperron’un faaliyetlerini Şark’ı Batı bilgisinin bir alanı haline getirmekle ilişkilendirerek (Said, 2013: 87) Şark’ın

* “Burada gerçekçilik, kavramların gerçek bir varlık ya da töz olduğunu savunan felsefi doktrin. (ç.n.)”

Batı tarafından nesneleştirilmesinin bir örneğini verir.

Öznenin nesne karşısında bağımsız konumlandırıldığı ve gerçekliğin ikili karşıtlıklar şeklinde var olduğu düalist düşüncenin işleyişi, özcü bir varlık felsefesini gerektirir. Batı düşüncesinin önemli bir özelliği olan özcülük, incelemenin konusu olan nesnenin oluşu ya da değişen görünüşü yerine, onu her ne ise o yapan ve değişmeyen özelliklerine odaklanır (Küçükalp, Cevizci, 2010: 20). Özcülüğün özne nesne düalizmiyle ilişkisi, akılı insanı her ne ise o yapan öz olduğu düşüncesinde açığa çıkar. Platon ve Aristo düşüncesinde akıl, insanı hayvandan ayıran bir çok yetisi olmasına rağmen ona özsel özelliğini kazandıran şeydir (Cevizci, 1999: 662). Bu nokta, Said'in de Şarkiyatçılığı eleştirirken başvurduğu, postyapısalcı düşüncenin özellikle üzerinde durduğu meseledir. Çünkü özcülük yalnızca klasik düşüncenin bir özelliği olmayıp modern dönemde de kendine yer bulmuştur. Nihayetinde bir özden bahsetmek "...her şeyi kendisinden hareketle açıklayacağımız bir hakikat iddiasını..." (Gayırhan, 2019:51) beraberinde getirir.

Bu bağlamda modern Batı düşüncesinde özcülüğün bir boyutu, yukarıda gösterildiği üzere, akıl unsurunu da içerecek şekilde bilen öznedemellenir. Said, bu özcülüğün Şarkiyatçı düşüncedeki yansımada "...Batılılar (belli bir sıra izlenmeksizin) akılcı, barışçı, özgürlükçü, mantıklıdır, gerçek değerlere sahiptirler, doğal vehimlerden uzak durabilirler..." (Said, 2013: 58) gibi vasıflarla ilişkilendirildiğini belirtir. Şarklılar ise Batı'nın kendine mal ettiği bu iyi değerlerden uzaktır. Said'e göre Şarkiyatçılıktaki Şarklı imgesi tuhaf, farklı, egzotik ve duygusaldır. Üstelik bu tür tanımlamalar herhangi bir zaman kipiyle işaretlenmeyerek belirsiz bir öncesizlik-sonrasızlık, başka bir ifadeyle bir öz, olarak sunulur. Şarkiyatçı Şarklıyı bahsedilen vasıflarla ilişkilendirmekle yetmez. O'nu her anması gerektiğinde aralarındaki hiyerarşik konumu hem göstermek hem de yeniden onaylamak için açık ya da örtük bir biçimde Batılıyı da dillendirir (Said, 2013: 81). Modern Batı düşüncesinin, özellikle Aydınlanma felsefesinin, akla verdiği önem dikkate alındığında Said'in gösterdiği özcü imgelerin bir tarafı bilen ve eyleyen bir özne konumuna yükseltirken öteki tarafı inceleme nesnesine indirmediği görülecektir.

Şarkiyatçı düşüncede Şarklıya özne-nesne düalizmi üzerinden bahsedilen öz, modern epistememin mutlak ve evrenselci karakterinde bir kez daha dışa vurur. Klasik ya da akılcı modernite, din ve gelenek gibi kültürel yanıltıcılardan arındırılmış akılla elde edilecek bilginin, evrensel bir karaktere sahip olacağı gibi toplumsal ilerlemeyi de mümkün kılacağını iddia eder (Gayırhan, 2021: 20-21). Bu iddia, Şarkiyatçı düşünce bağlamında Batılıyı, Şarklı'nın incelenmesi gereken bir nesne konumuna itilmesi nedeniyle, toplumsal ilerlemeyi gerçekleştirecek güç olarak karşımıza çıkarır. Başka bir ifadeyle Batılı, bilen özne olduğu gibi aynı zamanda fail bir öznedir. Nitekim Leela Gandhi'nin gösterdiği üzere hümanist düşünce, bir yanıyla Aydınlanma felsefesinde doruğuna ulaşacak şekilde bilgi teorisiyle ilişkiliyken bir yanıyla da 16. yüzyıl İtalya'sında başlayan ve giderek beşerî bilimlere dönüşen bir kültürel ve eğitsel programla ilişkilidir (Gandhi, 1998: 28).

Böylece Şarklı hem bilinmesi hem de sömürgeci müdahaleyle din ve geleneğin payandasından kurtarılarak ilerleme sürecine dahil edilmesi gereken bir durağanlık biçimi olarak resmedilir. Nitekim

Said, Marx'ın Sömürge Hindistan'ındaki İngiliz gaddarlığını devrimci süreci başlatma olasılığından dolayı olumlamasını bu bağlamda değerlendirir (Said, 2013: 164-165). Benzer düşünce liberal bakış için de geçerlidir. Liberaller, modernleşme sürecine dahil olan Avrupa-dışı dünyanın irrasyonel ve gerici özellikleri, ki bunlar genel anlamda kültüre atıfta bulunur, terk etmesiyle ilerleme sürecini başlatacakları düşüncesindedir (Chatterjee, 1996: 32). Said bu ifadelerde Batı'ya ontolojik ya da epistemolojik üstünlük atfeden kültür merkezci bir düşüncenin, Avrupamerkezciliğin, izlerini bulur. Şarkiyatçılık eserinin üzerinde durduğu sorunlardan biri de Şarklı toplumların değerlerinin aşıldığı yönündeki evrenselci iddiaların bu tarz bir kültür merkezlikle olan ilişkisini göstermektir (Said, 2016: 80).

Gelinen noktada Said, Şarkiyatçılığı neden söylemsel olarak eleştirmek zorunda olduğumuz tespitinin felsefi-epistemolojik arka planını ortaya koyar. Said'in çalışmalarından faydalandığını belirttiği Foucault'ya göre söylemsel pratikler, bir takım kavram ve teoriler oluşturmak suretiyle bilgi eksenine; söylemsel olmayan pratikler ise belirli kurallar dahilinde işleyen iktidar eksenine karşılık gelir. Bilgi ve iktidarın ilişkili hale gelmesi bir hakikat üretmesi nedeniyle sorunsallaştırılır. Böylece bilgi oluşturulurken ve toplumsal dolaşıma sokulurken iktidarla; iktidar da meşruiyetini bilimsellik üzerinden tesis etmek için bilimle birlikte işler. Bu eleştiri yalnızca bilgi kategorisini sorunsallaştırmakla kalmaz. Aynı zamanda bilen öznenin de bir öze sahip olmak yerine belirli söylem ve pratikler yoluyla kurulduğunu da iddia eder. Eleştiri, bilgi-iktidar ilişkisini serimlerken bilgi eksenini için arkeolojik, iktidar eksenini için soykütük yöntemini kullanır (Gayırhan, 2019: 74-75). Said, Şarkiyatçılığı söylemsel olarak incelerken Foucault'dan ayrılır. Said, bir söylemin ortaya çıkmasında ya da işleminde tekil yazarların da önemli işlevlerinin olacağını düşünür ve Şarkiyatçılık incelemesini bu düşünce üzerine temellendirir (Said, 2013: 33). Said'in tekil yazarların söylem üretimindeki rolü üzerine yaptığı vurgu, bir söylem oluşturmamakla birlikte eski bir söylemin yeniden tezahürüne imkân oluşturması nedeniyle tekil bir olgunun söylemsel olarak incelenmesine de imkân sunar.

3. COVID-19 PANDEMİSİ, SÖYLEM VE ŞARKİYATÇILIK

Adlandırma, salt epistemolojik bir motivasyonla herhangi bir olguyu kavramsallaştırmaya yönelse bile süreç içerisinde çeşitli anlam kaymalarına neden olabilecek şekilde, iktidar ilişkilerinin nesnesi haline gelebilir. Bu durum sosyo-politik boyutları ilk bakışta göz ardı edilebilecek tıbbi meselelerde de geçerlidir. Yirminci yüzyılın en büyük salgını olarak değerlendirilen 'İspanyol Gribi' adlandırması bu kapsamda düşünülebilir. Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde etkin olan ve tahminlere göre 50 milyon insanın ölümüne yol açan hastalık, savaşan taraflar politik güçlerine etki edeceği düşüncesiyle sansür uygularken tarafsız olması nedeniyle aynı politik kaygıyı gütmeyeceği için sansür uygulamaya yolunu tercih etmeyen İspanya basınında çokça yer edinmesi sonucu bu ismi almıştır (Artvinli, 2020:52-54). Halbuki otoriteler hastalığın ilk önce ABD'nin Kansas Eyaleti'nde bulunan askeri üslerde görüldüğü düşüncesindedir. Dolayısıyla tarih, virüsün kendisinden daha bulaşıcı olan yaygın marjinalleştirme, suçlama ve damgalamada kendini tekrar eder. Tıpkı 1900'lerin başında Tifo'nun yoksulluk ve pislik amblemi olarak kullanılması ve gecekondular mahallelerinde yaşayanların,

işçilerin ve göçmenlerin günah keçisi olarak ilan edilmesi gibi (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020: 102-103). COVID-19 hastalığının adlandırılma sürecinde de karşılaşılan kimi tutumlar da motivasyonunu açık ya da gizil Şarkiyatçı düşünceden alan politik bir boyutu yansıtmıştır.

3.1. Bir Temsil Biçimi Olarak Adlandırma

Bilim çok uzun yıllar önce hastalığa neden olan patojenlerin, tipolojilerden bağımsız olarak gelişmek için sadece bir insan vücuduna ihtiyaç duyduğunu anlamamız için gerekli bilgileri sağlamıştır (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020: 105). Buna karşın pandemiler, Belinda Kong'un (2019: 368) iddia ettiği gibi doğal bir fenomenin tarafsız tanımından ziyade, yeni bin yılda sayısız biyo-iktidar biçimini yeniden üreten katmanlı iktidar tarihlerinin ürünü olan bir dizi söylemsel ilişki şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Pandemi söylemi, yalnızca salgın hastalıkların ulusal ve uluslararası halk sağlığı yönetişimine değil, aynı zamanda enfeksiyon ve bedenler, temas ve sınırlar, küreselleşme ve ötekilik gibi kültürel tahayyüllere de nüfuz ederek çağdaş yaşamın birçok alanını kat etmektedir.

Politik olarak, pandemik acil durum çerçevesi, biyogüvenlik adı altında egemen ve otoriter güç uygulamalarına meşruiyet kazandırmaya yardımcı olur. Sosyal ve kültürel olarak, korku uyandıran gezegensel bulaşma iması, örneğin 2003 SARS salgınının ardından Çin'e ve Çinli bedenlere karşı biyolojik Şarkiyatçılıkta yeniden canlanmada örneklenen, ırksal ötekileştirmenin tarihsel biçimlerini sağlamlaştırmaya ve yoğunlaştırmaya çalışmaktadır (Kong, 2019: 369; Kim, 2022: 11-13). COVID-19 hastalığı ve varyantların adlandırılması sürecinde yapılan tartışmalarla ve Doğunun hastalıkla ilişkilendirilmesiyle birlikte Şarkiyatçılığın hala canlı ve diri olduğuna dair derin yansımanın, bilginin politik üretimine yardımcı olduğu ve halkın "Şarklı/Doğulu"ya bakışını etkilediği gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu süreçte Çin, siyasi olarak yetersiz bir "öteki" örneğini oluşturmaya devam etmiştir.

Salgının sözde kaynağı olan ıslak pazarlar, Asya'nın Şarkiyatçı görünümünü daha geniş bir şekilde simgeleyen egzotik, batıl inançlı ve ilkel yaşam biçimini ifade etmektedir (Scauso ve diğerleri, 2020: 87). COVID-19 nedeni olarak vurgulanan ıslak pazarlar, sağlıksız bedenler ve kötü beslenme gibi söylemler COVID-19 adlandırması ve suçlamaları için zemin hazırlamıştır. Bu suçlamalar Donald Trump'ın virüsü ABD kıyılarına getirmekle Çin'i açıkça suçlamasının önünü açmıştır. Böylece COVID-19, ABD'deki "Çin virüsü", "Kung-gribi" gibi belirli kültürel, ırksal ve etnik anlamlarla tanımlanmıştır (Kim, 2022: 11-15). Örneğin 13 Mart ile 15 Eylül 2020 arasındaki dönemde Trump, bu ötekileştirici söylemleri kamuoyunda en yoğun şekilde kullanmıştır⁷. Çin virüsü, Çin vebası, Wuhan virüsü, Kung gribi ve Çin gribi gibi ifadeler 319 kez kullanılmıştır (Kurilla, 2021: 8). Bu ifadeler bilinçli ya da bilinçsiz olsun sistematik ayrımcılığın altını çizmektedir. Dahası kolonyal modellerin önceden sömürgeleştirilmiş insanları ve yerleri sistematik olarak dezavantajlı duruma getirmedeki sonuçlarını da birçok karmaşık şekilde varlığını sürdürdüğünü de göstermektedir. Son otuz yılda daha eşitsiz hale gelen

⁷ Hatta Trump, COVID-19 yerine Çin virüsünü kullanmasının ırkçı olduğuna yönelik eleştirilere cevap olarak bunun ırkçı olmadığını ve bunu kullanmaya devam edeceğini belirtmiştir. Ona göre Çin virüsü en uygun adlandırma çünkü bu virüs Çin'den gelmektedir (Rogers, Jakes ve Swanson, 2021).

dünyada, çok uluslu şirketler çok kuralsız bir küresel ekonomide gelişmekte ve günümüzde milyonlarca insan acı çekip ölümlerine bile, birçok aşırı zengin insan pandemi sırasında daha da zengin hale gelmektedir (Bump vd. 2021: 2-3). Böylece COVID-19 sürecinde de sömürgeci mantıklar Asya ile ilgili baskın söylemleri yönlendirmeye devam edebilmiştir. Bu mantıklar varyantların adlandırılmalarında da kendini göstermektedir.

Varyantların ilk konumları tarafından yaratıldığı ve yayıldığı iması, seyahat yasakları ve bu ülkeler ve halklarına yönelik olumsuz algılar yoluyla siyasi tepkiler yaratmıştır (Abdool Karim, De Oliveira ve Loots, 2021: 1214). Bu ima ve adlandırmaların özellikle Şarkiyatçı düşüncede Doğu'yu tanımlamak için kullanılan kavramlarla ilişkili olması Doğu'nun hastalıkla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Pandemilerin genellikle belirli bir ırktan veya etnik kökenden kaynaklanan hastalıklar olarak etiketlenmesinin (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020: 102-103) son örneği COVID-19 pandemisi ve varyantlarının adlandırılmasıyla daha aleni hale gelmiştir. Halbuki pandemilerde her bir varyantın sıfır hastasının (indeks vakasının) o ülkede mukim veya ziyaretçi olup olmadığı bilinmemektedir. Buna rağmen COVID-19 pandemisi ve varyantlarının adlandırılmasında belli coğrafi bölgeler kullanılmıştır. Yani aslında virüsün asemptomatik doğası nedeniyle bireyler, potansiyel taşıyıcıları sözde tanımlamak için sağlıkla ilgili olmayan diğer özelliklere yönelmiştir (Roberto, Johnson ve Rauhaus, 2020: 369).

Örneğin Aralık 2020'de COVID-19'un üç yeni kaynağı belirlenmiştir. Her ne kadar Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sonradan bu adlandırmanın uygun olmayacağını belirtse de başta VOC- 202012/01 (B.1.1.7, 501Y.V1, 20I) ilk olarak Birleşik Krallıkta tanımlandığı için İngiltere, 501Y.V2 (B.1.351, 20H) ilk olarak Güney Afrikalı araştırmacılar tarafından tanımlandığı için Güney Afrika ve P.1 (501Y.V3, 20J) ilk olarak Japonya'da ve Brezilyalı araştırmacılar tarafından tanımlandığı için Brezilya varyantları olarak tanımlanmıştır (Abdool Karim, De Oliveira ve Loots, 2021: 1214). Varyantlar yaygın olarak ilk tanımlandıkları ülke tarafından anılmıştır. Çin'i suçlamak ve damgalamak için kullanılan "Çin" virüsü teriminin gösterdiği gibi, varyantları ayırt etmek için coğrafi bölgelerin kullanılması ayrışmayı derinleştirmektedir.

Burada kullanılan terminoloji ile Şarkiyatçı düşüncede kullanılan terminolojinin benzerliği dikkat çekicidir. Egzotik hayvanlar, sıra dışı yaşam biçimleri, ıslak pazarlar, sarı tehlike vb. tanımlamalar COVID-19 için kullanılan ve Şarkiyatçı terminolojiyi ima eden önemli örneklerdir. Böylece Pandemilerdeki ötekileştirme söyleminin tarihsel kanıtları⁸ (Kong, 2019: 378-384; Ristić ve Marinković, 2022: 2-3; Zimmer, 2020) COVID-19 pandemisinde de bizi yeni olmayan ve yeniden üretilen bir ötekileştirici ve Şarkiyatçı söylemle karşı karşıya getirmektedir.

Amerikan haber sitesi Vox'un Youtube'ta yayınladığı video Şarkiyatçı düşüncenin en çarpıcı

⁸ Katolik Kilisesi'nin Yahudileri suyu zehirlemek ve hastalığı yaymakla suçladığı on üçüncü yüzyılın Hıyarcıklı Vebası, etkilenenlerin genellikle "günahkarlar" olarak kabul edildiği "geleneksel olarak damgalanma, nefret ve marjinalleşme hastalığı" olan cüzzam (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İrlandalı yoksul göçmenlerin taşıyıcısı olarak damgalandıkları Kolera, "Yahudi hastalığı" olarak adlandırılan Tüberküloz; on beşinci yüzyılda İngilizler tarafından "Fransız çiçeği" Fransızlar tarafından da "morbus Germanicus" olarak adlandırılan frengi (Li ve Nicholson, 2021, s. 4-6) en bilindik örneklerdendir.

örneklerindedir. Video COVID-19'un çıkış noktasını Wuhan'daki canlı hayvan pazarı olarak göstermektedir. İddiasını oldukça etkileyici görseller ve örneklerle sürdüren video, salgınların neredeyse tamamının hayvanlardan bulaştığı bilgisine güçlü bir atıfta bulunmaktadır. Buna göre gripler kuşlardan veya domuzlardan, HIV şempanzelerden, Ebola yarasadan ve COVID-19 da yarasadan Pangoline pangolinden de insana bulaşmıştır. Bu bulaşın gerçekleşmesinin her ne kadar zor olduğu vurgulansa da Wuhan gibi çok çeşitli egzotik hayvanın var olduğu ıslak bir pazarda bulaşın gerçekleşmesinin çok kolay olabileceği iddia edilmektedir (Vox, 2020). Vox'un haritadan Wuhan pazarını görüntüleyen çarpıcı görüntüleri Şarkiyatçı söylemin önemli araçlarından olduğu gibi yabancı karşıtı ve ırkçı tutumları tetiklemiştir.⁹

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde birçok ekonomik ve sosyal modelin kökleri sömürgeci geçmişe dayanmaktadır. Küresel Güney'de uzun süredir devam eden eşitsizlikler, pandeminin etkisini ve ona verilecek tepkileri şekillendirmektedir (Anderson ve diğerleri, 2021). Tepkiler öncelikle Asya kökenli insanlara yönelmiştir. Modern kolonyal ve bilimsel anlayışta Asyalılara atfen kullanılan sarı tehlike kavramı ırkçı bir saldırı olarak tekrar gündeme gelmiştir. Sarı tehlike kavramındaki sarılık, yalnızca Batı'nın hegemonik beyazlığı ve uygarlık kimliğiyle ilişkili olarak anlam ve alt konumsallık kazanan uygar ötekinin (Doğu veya Uzak Doğu) daha geniş Şarkiyatçı inşalarını besleyen ırksallaştırılmış bir bileşen olarak düşünülmelidir (Miyake, 2021: 488). COVID-19'un en baştan hem Donald Trump gibi muhafazakâr devlet liderleri hem de Nature¹⁰ gibi dünyanın önde gelen bilim dergileri dahil olmak üzere ana akım medya söylemi tarafından 'Çin' virüsü olarak etiketlenmesi tiksinti veya panik rezervuarlarından kaynaklanan ve Sarı tehlike ile ilgili tarihsel olarak köklü korkularla yankılanan damgalamayı tekrar gün yüzüne çıkarmıştır.

Sarı tehlike, egzotik yaşam tarzı, ilginç yemek alışkanlığı ve bunun gibi Şarkiyatçı temsiller Batı'daki veya Batı dışındaki Asyalıların ırksallaştırılmasına, ötekileştirilmesine ve değerler anlamında geri kalmışlıklarına atıfta bulunan hegemonik cihazlardır. COVID-19 pandemisinin Batılı reaksiyonları genel anlamda sömürgeci, Şarkiyatçı ve ötekileştirici tarihsel pratiklerinin bir tezahürü niteliğinde olmuştur. Sonuç olarak bu süreçte Meinhof (2020) ve Bogen (2023: 31) çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi üç temel tutum dikkati çekmiştir; birincisi salgından Çin'in kültürel özelliklerini sorumlu tutan sinofobik ırkçılık, ikincisi liberal ülkeler ile otoriter "öteki" arasında sınır koyan ve salgını otoriter rejimlerin başarısızlığının bir belirtisi olarak yorumlayan yeni Şarkiyatçılık ve üçüncüsü bir sağlık kriziyle başa çıkabilen "modern" ülkelerin aksine, "geri kalmış öteki"nin sağlık sistemleri arasında bir

⁹ Söz konusu iddia Çin'e de yöneltilmiştir. Çin COVID-19 pandemi sürecinde Afrikalılara ayrımcılık yapmakla suçlanmıştır (Doğru, 2020). Ancak bu noktada bir hususun altı çizilmelidir. Şarkiyatçılık eleştirisinin yöneldiği temsil sistemleri, Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, Batı'ya doğu karşısında ontolojik ve epistemolojik üstünlük veren Avrupamerkezcilik eleştirisiyle ilişkilidir. Avrupamerkezciliğin eleştirisini yapan (post)kolonyal söylem analistleri, maddi/yapısal unsurları ihmal etmekle suçlanır. Suçlamayı yönelten materyalist isimler Avrupamerkezciliğin kapitalizm hesaba katılmaksızın anlaşılacağı iddiasındadır. Bkz. (Dirlik, 2006: 169-200; Dirlik, 2010).

¹⁰ Önceki yayınlarında Çin virüsü ya da Wuhan virüsü adlandırmalarını kullanan Nature "Stop the coronavirus stigma now" başlığı altında bir özür makalesi yayınlamıştır: "DSÖ yeni koronavirüsün COVID-19 olarak adlandırılacağını duyurduğunda, hastalığa isim vermenin yanı sıra, Nature da dahil olmak üzere haberlerinde virüsü Wuhan ve Çin ile yanlışlıkla ilişkilendirenlere dolaylı olarak bir hatırlatma gönderiyordu. Bunu yapmamız, sorumluluk aldığımız ve özür dilediğimiz bir hataydı" (Nature, 2020).

sınır oluşturan kolonyal zamansallık.

COVID-19 pandemisi, sömürgeciliğin mirasının canlı olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Eski sömürgelerin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yönlerinin modern güçler tarafından günümüz kontrolünün hala gerçekleştiği görülmektedir. COVID-19'a dair ilk bilgiler geldiğinde ve DSÖ tarafından uyarılar yapıldığında söz konusu ülkeler, özellikle İngiltere, bu uyarıların son derece iyi gelişmiş halk sağlığı sistemleri için geçerli olmadığını vurgulamışlardır. Buna göre gelişmekte olan ülkeler bu tehlike için kaygı duymalıydılar. Halbuki Afrika ve Asya ülkeleri Ebola ve SARS gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda deneyime sahiplerdi (Dörrenbacher ve diğerleri, 2021: 157-159). Kolonyal mirasın etkileri burada görünür hale gelmiştir. Bu ülkelerin deneyimlerinden faydalanmak, sömürgeci devletlerin eski sömürgeleri ile iş birliği halinde COVID-19 mücadelesi vermek Batı için tercih edilen bir yöntem olmaktan uzak kalmıştır. Dahası eski sömürgelerin halen sömüren ülkelerin etkisinden kurtulamadıkları görülmüştür. Öyle ki eski sömürgeler pandemiyi başta küçümseyen Batı ülkelerinin daha sonra kendi ülkeleri için uygun buldukları önlemleri kopyalamışlardır. Batı'da işe yarayan yöntemler düşük gelirli veya eski sömürge ülkeleri tarafından doğrudan ithal edilmiş ve oralarda aynı sonucu verememiştir. Nihayetinde yüksek gelirli ülkeler haftalarca tam izolasyon ve kapanmadan hayati derecede etkilenmeyebilirken az gelişmiş ülkeler güvenli olmayan konutlar ve temel gıdalara ulaşım sorunlarından dolayı açlık ve sefalet içinde kalabilmiştir. Zira Karan ve Khan (2020) çalışmasında da iddia edildiği gibi Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından düşük gelirli ülkelere yapılan hibelerin sağlık hizmetleri gibi sosyal sistemleri güçlendirmek yerine özel sektörü oluşturmak için kullanılmasına müsaade edilmiştir. Bu da bu ülkelerin borç batağına sürüklenmelerine sebep olmuştur.

Batı'nın sağlık alanındaki bu ötekileştirici tutumu yeni değildir. Tarihsel olarak kolonyal sağlık perspektifi özelleştirilmiştir. Bu bakış açısına göre, biyolojik, fizyolojik, genetik ve kültürel faktörler, belirli insan gruplarını belirli hastalıklara karşı daha fazla duyarlı hale getirmektedir. Bu mantığa göre, eğer kolonize halklar temel fiziksel farklılıklarından dolayı daha yüksek hastalık oranlarına sahip olursa, o zaman kolonyal kamu politikaları bu görünüşte "doğal" sağlık eşitsizliklerini ele almakta güçsüz kalacak ve kolonizasyonun sorumluluktan muaf olmasına izin verecektir. Bu anlayış Batılı olmayan "sağlıksız" yerlerin veya toplulukların "sağlıklı" olanlar için risk oluşturduğu belirli yerleri veya toplulukları enfeksiyon kaynağı olarak günah keçisi ilan eden Batılı tıp teorilerinin oluşmasına ön ayak olmuştur (Fallah ve Ali, 2022: 98). Batılı mantığa göre Asya ve Afrikalılar güçsüz, pasif ve cahil olduklarından Batı'nın yardımına muhtaçtırlar. Bu anlayışla sömürgelerde oluşturulan tahakkümün kırılması günümüzde dahi oldukça zor olmaktadır. Ötekileştirilen bölgeler örneğin Hindistan ve Güney Afrika gibi ülkeler COVID-19 aşılarının seri üretimi ve dağıtımı için teknolojik donanıma sahip olsa da fikri mülkiyet hakları nedeniyle bunu gerçekleştirmeleri mümkün olmamaktadır. Dahası bu bölgelerde üretilen dozlar yerel olarak sunulmak yerine Batı'ya gönderilmiştir. Bu durum Fallah ve Ali (2022: 95) çalışmasında vurgulandığı gibi, ihracatın yerel acil ihtiyaçlar için yiyecek ve mal üretmek yerine yapısal uyum politikaları doğrultusunda ulusal borca hizmet etmesi anlamına gelen yağmacı kapitalizmin tipik

bir sömürge sonrası uygulamasıdır. Ayrıca pandemi ve onunla mücadele eden devletlerin başarısızlıklarında bu devletlerin sömürgeci geçmişleri nedeniyle zayıf yapılandırılmış kamu sağlık sistemlerine sahip olmaları etkilidir. Ancak analitik ilişkilere analiz öncesi ilişkiler karşısında öncelik vermek (Chakrabarty, 2012: 329-332) bu hususların göz ardı edilmesine neden olur.

3.2. Bir Yeniden Sunum Olarak Entelektüel Emek Hakkından Dışlama

Şarkiyatçı temsil sisteminin önemli bir özelliği, Batı ve Öteki arasında ontolojik farkı soyutlamasıdır. Salgınla mücadelenin önemli araçlarından olan aşılarda ilgili tartışmalarda bu husus kendini yeniden gösterir. Avrupa merkezci söylemle ilişkili kurumsal yapılar, Batılı aşılarda ön plana çıkarırken yeni teknolojinin ürünü olmaları nedeniyle geleneksel yöntemle üretilen aşılara karşı daha etkili olduklarını özellikle vurgular. Bu iddiaya Çin'in aşı çalışmasıyla ilgili veri paylaşmaması eklenince Batı güvenin, Doğu ise güvensizliğin mekanı olarak sabitlenir. Temsil sistemlerinin önemli bir eleştirilmesi olan Gayatri Chakravorty Spivak, kültürel bir yaşamın mümkün olabilmesi için (eğitimde) entelektüel emek hakkının sağlanması gerektiğini belirtir (Spivak, 2016). Spivak'ın tespitini Şarkiyatçı temsil üzerine uyguladığımızda entelektüel emeğin ürünü olan aşılarda önsel bir güvensizlik nedeniyle dışlandığı iddia edilebilir.

DSÖ'nün, aşılarda onaylaması titiz klinik deneylerden oluşan ve bazen on yıllar alan uzun süreçlerden sonra gerçekleşmektedir. Fakat COVID-19 pandemisi döneminde Arukwe'nin ifade ettiği gibi DSÖ, dünya çapında çeşitli hükümetler ve etkili kuruluşlara stratejik olarak danışmanlık pozisyonlarına yerleştirilmiş ilaç şirketi destekçileri ve sözcülerinin baskın anlatısının çizgisini takip etmiş gibi görünmektedir (Arukwe, 2022: 398). Çünkü Avrupa ve ABD'den büyük ilaç şirketlerine neredeyse koşulsuz tam destek verdiği dikkat çekmektedir. Bu aşılarda, şimdiye kadar insanlar üzerinde başarılı bir şekilde kullanılmış veya uygulanmış ve benzer şekilde standart uygulamanın aksine aşılarda için çok kısa bir süre içinde küçük bir örneklem üzerinde test edilmiştir.

DSÖ'nün bu ve benzer pratikleri ile genel anlamda Batı'nın Şarkiyatçı tutumu Küresel Güney'i bir monolit olarak resmeder. Buna göre Doğu pasiftir, zayıftır ve karşı veremez ve bu nedenle Batı üstün olduğu için Batı'nın yardımına ve düzeltici önlemlerine ihtiyacı vardır. Küresel Güney'in bu geniş monolitik dünyası, bir pandemiye yönetmek için gereken halk sağlığı altyapısından ve siyasi iradedenden yoksundur. Ayrıca, bu bölgeler sosyal mesafeyi zorlaştıracak, yanlış bilgilendirmeye mücadele yeteneğinden yoksun ve inovasyon kapasitesinden de yoksun kültürel kısıtlamalarla sınırlıdır (Godamunne, 2020). Fakat söz konusu ülkelerin Batı ülkelerine kıyasla pandemiye kontrol altına alabildikleri veya bulaşı nispeten engelleyebildikleri görülmüştür. Elbette Batı'ya göre bu başarıları, söz konusu ülkelerin otoriter yapıları da ima edilerek, mantıksızlıkları ve korkunç siyasi sistemlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle Batı dışı coğrafya hiçbir şeyi doğru yapamadığı gibi aşı üretecek entelektüel bir donanıma da sahip değildi.

COVID-19'un zirvede olduğu bir dönemde bu tür tartışmalar bilimin ve teknolojik ilerlemenin Batı'nın tekelinde olduğunu ima etmekte ve bu durum COVID-19 salgınına acil müdahaleyi

kısıtlamaktadır. Burada en önemli konulardan biri patentlerin kontrolüdür. Teknoloji ve tıpta patentlerin kontrolü, ABD'nin ekonomik hakimiyetinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Fikri mülkiyete ilişkin patentler, özel mülkiyete ait olacak ürünlerin yasal haklarını koruyan bir dizi yasayı ifade etmektedir. Temel ürünler yüzbinlerce insanın ortak emeği ile geliştirilse, kamu fonları ile geliştirilse veya nesiller boyunca geliştirilen bilim ve teknolojiye dayansa bile, patent başvurusunda bulunan şirketler ürünün mülkiyetini talep edebilirler (Flounders, 2022). İlk olarak 2020'de Güney Afrika ve Hindistan tarafından sunulan patent veya fikri mülkiyet muafiyeti fikri, COVID-19'un önlenmesi, tedavisi veya kontrol altına alınması için aşı, teşhis ve terapötik ekipman¹¹ tedarikini artırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla aşı patentlerinin geçici olarak askıya alınmasına yönelik talepler, politikacılar ve şirketler tarafından alkışlanırken gerçeğe dönüşmesi de engellenmiştir. ABD hükümeti eğer Çin anlaşmanın dışında bırakılmazsa, iki yıllık müzakereler boyunca yavaş yavaş yapılan uluslararası anlaşmayı bloke edeceğini vurgulamıştır (Flounders, 2022). Tüm dünyayı tehdit eden bir pandemi sürecinde dahi bu tür önlemlerin görmezden gelinmesi teknolojik ve bilimsel tahakküm iddiasını imler.

Pandeminin sebebine ve Batı dışı önlemlerin ve aşuların etkisizliğine dair tutumlar pandeminin daha başlarında Batı medyasında tartışılmış ve “sarı tehlike” gibi Şarkiyatçı söylemlerin geri dönüşü için bir köpek düdüğü¹² işlevi görmüştür. Örneğin pandemi öncesinde Kanada özelinde Çin hakkında olumlu düşünceye sahip olma oranı %29 iken pandemi başlayıp ABD istihbaratının Çin'in salgının ilk günlerinde COVID-19 salgınının ciddiyetini kasıtlı olarak sakladığı yönündeki suçlamalar bu oranın %14'e düşmesine sebep olmuştur (Angus Reid Institute, 2020). Aşı konusunda da benzer güvensizlik ve suçlamalar söz konusudur. Çin aşısının onay almasına ve aşının ihracatına yönelik kısıtlamalar gelişmiş ülkelerin söz konusu aşıya yönelik örtük ya da açık bir boykotuna işaret etmektedir. Çin aşısının etkinliğinden bağımsız olarak ifade etmek gerekirse, pandemi sürecindeki Batılı tutum ve davranışlar Şarklının her türlü kötü senaryonun sorumlusu ve bu senaryolara yönelik çözümler üretemeyecek kadar kabiliyetsiz olduğunu ima eden ve böylece entelektüel emek hakkına saygı duymayan bir tutum niteliğinde olmuştur. Halbuki COVID-19 aşularının reaksiyonojenitesini karşılaştıran çalışmalar, Sinovac ile aşılama sonrası BioNTech'e (BioNTech'in COVID-19'da daha etkili olduğu kabul edilse de) kıyasla advers reaksiyon riskinin yani en yalın haliyle yan etkilerin daha düşük olduğunu göstermektedir (Lai ve diğerleri, 2022: 1393). Batılı ilaç şirketleri Doğu'nun entelektüel emeğine hala kuşku ile bakıp onu dışlamaya çalışırken kendi araştırmalarında düşük gelirli ülkeleri denek olarak kullanmakta herhangi bir tereddüt yaşamamışlardır. Fallah ve Ali (2022: 95) çalışmasında 1990'larda Nijerya'nın kuzeyindeki bir menenjit salgını sırasında Pfizer'in sertifikasız bir antibiyotik olan Trovan'ı kullandığına dair örnek bu anlamda dikkat çekicidir. 2020'de iki Fransız doktorun Avrupa ve Avustralya'daki COVID-19 testleri ile ilgili bir TV tartışmasında, Batı için bir test laboratuvarı olarak

¹¹ Terapötik (*therapeutic*) ekipman, hastaya kapsamlı bir şekilde hizmet etmek ve hastalığı önlemenin yanı sıra belirli sorunları yönetmek için ihtiyaç duyulan ekipmanlardır (Rakel, 2021).

¹² Köpek ıslığı siyaseti olarak da bilinen köpek düdüğü, belirli potansiyel destekçilere, yabancılaştırabileceği başkaları için işitilmez veya bu hatlar boyunca herhangi bir açık çağırışı saldırgan bulan diğerleri için inkâr edilebilir kılacak şekilde bir mesaj göndermenin bir yoludur (Goodin ve Seward, 2005: 471).

Afrika'nın sömürge imasını yeniden üretmesi ve doktorların, deneme çalışmalarının ilk olarak “maske, tedavi ve iyileştirmenin olmadığı” Afrika'da yapılması gerektiğine dair söylemleri (Dörrenbächer ve diğerleri, 2021: 157-159) günümüz pandemisine yönelik en güncel kolonyal söylem örneğidir.

SONUÇ

Postkolonyal çalışmalar ve kültürel eleştiri alanında önemli bir yere sahip olan Said, Batı'nın Doğu'yu egemen güçlerin çıkarlarına hizmet eden bir temsil olarak inşa etmesi üzerine incelemeler yapmıştır. Bu inceleme şarkiyatçılığın temsiller düzleminde nasıl yapıldığını ve bu temsil biçimleriyle nasıl coğrafyalaştırıldığını tartışmıştır. Burada belirgin olan, şarkiyatçılığın özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ölçeğinde büyük bir soruna dönüşecek olan emperyalist ve kolonyalist bakış açılarını onayladığı bir temsil düzlemidir. Said için buradaki temel sorun Batı'nın Doğu'yu yanlış temsil etmesinden ziyade temsil sisteminin kendisidir.

COVID-19 sürecinde de farklı toplumların, kültürlerin ve bölgelerin virüsle ilişkili olarak tasvirlerinde söz konusu temsiller dikkat çekmektedir. Pandeminin bulaşma koşulları, varyantların adlandırılması, aşı çalışmalarında entelektüel emek hakkından dışlama şeklinde yorumlanabilecek tutumlar ve pandemi sebebi olarak ima edilen coğrafyadaki kültürel özellikler gibi olgular şarkiyatçı söylemin oluşumunda önemli temsiller olmakla birlikte pandemi sürecinde bir bütün olarak Çin'i aklayan dinamikler olarak görülmemelidir. Bu bağlamda çalışma pandemi sürecinde Batı'nın ötekisine, özel olarak Çin'e atfedilen suçlamaları göz ardı etmek niyetinde değildir. Çalışma, birçok unsuru belirsizlikle dolu sürecin başından itibaren geride kaldığı iddia edilen bir kültürel temsil biçimiyle ilişkisini göstermek istemiştir. Nitekim gelinen nokta ele alınan unsurların etkinliğini açıkça ortaya koymuştur.

COVID-19 pandemisi sömürge mirasının etkilerini ve şarkiyatçılığın kalıntılarını ortaya çıkarmış ve derinleştirmiştir. Pandemiden tüm dünya etkilense de gelişmiş ülkeler gerekli tedbirleri alabilme ve günlerce izolasyon süreci yürütebilmişlerdir. Fakat tarihleri boyunca sömürgeci güçlerin egemenliği altında kalan veya sömürgeci işgal ve sömürüye maruz kalan ülkeler zayıf bir sağlık sistemi, kaynak eksikliği ve sosyoekonomik eşitsizlik nedeniyle böyle bir lükse sahip olamamışlardır. Dahası bu ülkelerin bu denli bir pandemiye karşı mücadele edebilme kabiliyetlerinin olmadığı da ima edilerek Doğu ülkeleri ve toplumlarına karşı yaygınlaşan önyargılar ve stereotipler şarkiyatçılığın ve sömürge mirasının izlerini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abdool Karim, S. S., De Oliveira, T., & Loots, G. (2021). “Appropriate names for COVID-19 variants”. *Science*, 371(6535), 1215-1215.
- Anderson, C., Arnold, D., De Barros, J., Bair, L. and Peckham, R. (2021). “Epidemics in the Past and Now: A Roundtable on Colonial and Postcolonial History”. *Journal of Colonialism and Colonial History* 22 (1). doi:<https://doi.org/10.1353/cch.2021.0003>.
- Angus Reid Institute. (2020). 85% of Canadians say Chinese government has not been honest or transparent about pandemic, available at <http://angusreid.org/covid19-china/> (Accessed on 10.05.2023).
- Artvinli, F. (2020). “Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış”, *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*, Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part9.pdf

- Arukwe, N. O. (2022). COVID-19 Pandemic in Africa, "Copy-and-Paste" Policies, and the Biomedical Hegemony of "Cure". *Journal of Black Studies*, 53(4), 385-410.
- Banerjee, D., Kallivayalil, R. A., & Rao, T. S. (2020). "The 'othering' in pandemics: Prejudice and orientalism in COVID-19", *Indian Journal of Social Psychiatry*, 36(5), 102.
- Bogen, C. (2023). "The Covid-19 Pandemic as a Test Case of Cultural Values", *BOAS insights*, 2023, 27-62.
- Bulut, Y. (2012). "Oryantalizm'in Ardından", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 24, s. 1-57.
- Bump J B, Baum F, Sakornsin M, Yates R, Hofman K. (2021). "Political economy of covid-19: extractive, regressive, competitive", *BMJ* ; 372 :n73 doi:10.1136/bmj.n73.
- Callinicos A. (2013). *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*, (Çev. Yasemin Tezgiden), İletişim Yayınları.
- Cevizci A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları.
- Chakrabarty, D. (2012). *Avrupa'yı Taşralaştırmak: Postkolonyal Düşünce ve Tarihsel Farklılık*, (Çev. İlker Cörüt), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Chatterjee P. (1996). *Milliyetçi Düşünce Sömürge Dünyası*, Çeviren Sami Oğuz, İletişim Yayınları
- Clifford J. (2007). "Oryantalizm Üzerine", (Çev. Ferit Burak Aydar), Doğu Batı Yayınları, s. 134-158.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, (Çev. Fermâ Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları.
- Çırakman A. (2002). "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Sabiti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 20, s. 181-197.
- Dirlik, A. (2006) "Avrupamerkezcilikten Sonra Tarih Var mı?: Küreselcilik, Sömürgecilik-sonrası ve Tarihin İnkârı", (Ed. Veyssel Batmaz), *Global Modernite ve Sosyalizm: Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalizasyon ve Çin Halk Cumhuriyeti*, (Çev. Kenan Erçel), Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Dirlik, A. (2010). *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, (Çev. Galip Doğduaslan), (2. Baskı), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Doğru, A. (2020). "Africa calls on China to stop COVID-19 discrimination", *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/africa/africa-calls-on-china-to-stop-covid-19-discrimination/1802375> (Accessed on 06.05.2023).
- Dörrenbächer, C., Sinkovics, R. R., Becker-Ritterspach, F., Boussebaa, M., Curran, L., de Jonge, A., and Khan, Z. (2021). "The Covid-19 pandemic: Towards a societally engaged IB perspective", *Critical perspectives on international business*, 17(2), 149-164
- Fallah, M. P. and Ali, S. H. (2022). "When maximizing profit endangers our humanity: vaccines and the enduring legacy of colonialism during the COVID-19 pandemic", *Studies in Political Economy*, 103(1), 94-102.
- Flounders, S. (2022). *Demanding China's exclusion U.S. blocks world access to vaccines*, <https://www.workers.org/2022/05/64474/> (Accessed on 09.05.2023).
- Gandhi L. (1998). *Postcolonial Theory: A critical introduction*, Allen and Unwin.
- Gayırhan G. (2019). *Postyapısalcı Siyasal Epistemoloji*, Ekin Yayınevi.
- Gayırhan G. (2021). *Edmund Burke'te Politik Akıl ve Modernite Eleştirisi*, Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Godamunne, V. (2020). 'Pandemic Orientalism and some realities', <https://vichitra-ksg.medium.com/pandemic-orientalism-and-some-realities-76eca70455b6> (accessed on 09.05.2023).
- Goodin, R. E. and Saward, M. (2005). "Dog whistles and democratic mandates", *The Political Quarterly*, 76(4), 471-476.
- Gramsci A. (1986). *Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler*, (Çev. Kenan Somer), Onur Yayınları.
- Karan, A. and Khan, M. (2020). *The Ghosts of Colonialism Are Haunting the World's Response to the Pandemic*. *NPR*. <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2020/05/29/862602058/opinion-the-ghosts-of-colonialism-are-haunting-the-worlds-response-to-the-pandem> (Accessed on 04.05.2023).
- Karatoprak H. İ. (2017), "Descartes ve Bacon Bağlamında Modern Bilincin Epistemolojik Çıkmazı Olarak Rasyonalizm ve Ampirizm", *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 31, s. 169-181.
- Keyman E. F. (2002). "Globleleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 20-2, s. 11-32.
- Kim, J. (2022). "Orientalism Restated in the Era of COVID-19", *Asian American Literature: Discourses & Pedagogies*, 11(1), 4.
- Kong, B. (2019). "Pandemic as Method", *Prism: Theory and Modern Chinese Literature*, 16(2), 368-389.
- Kömeçoğlu U. (2002). "Oryantalizm, Belirsizlik, Tahayyül, 11 Eylül", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 20-2, s. 33-50.
- Kurilla, R. (2021). "Kung Flu"—The Dynamics of Fear, Popular Culture, and Authenticity in the Anatomy of Populist Communication. *Frontiers in Communication*, 6, 624643.
- Küçükkalp K. (2003). "Edward W. Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesinin Felsefi Arkapları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, s. 268-278.
- Küçükkalp K., Cevizci A. (2010). *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller, Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi*.

- Lai, F. T. T. and others (2022). "Self-reported reactogenicity of CoronaVac (Sinovac) compared with Comirnaty (Pfizer-BioNTech): a prospective cohort study with intensive monitoring", *Vaccine*, 40(10), 1390-1396
- Li, Y., & Nicholson Jr, H. L. (2021). "When "model minorities" become "yellow peril" Othering and the racialization of Asian Americans in the COVID-19 pandemic", *Sociology Compass*, 15(2), e12849.
- Meinhof, M. "Othering the Virus." *Discover Society*, March 21, 2020. <https://archive.discover society.org/2020/03/21/othering-the-virus/>
- Miyake, T. (2021). 'Cin ciun cian'(ching chong): Yellowness and neo-orientalism in Italy at the time of COVID-19. *Philosophy & Social Criticism*, 47(4), 486-511.
- Nature. (2020). "Stop the Coronavirus Stigma Now." *Nature*, April 7, 2020: 580. Accessed January 29, 2021. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01009-0>.
- Rakel, R. E. (2021, February 21). Therapeutics. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/therapeutics>
- Ristić, D., & Marinković, D. (2022). "Biopolitics of othering during the COVID-19 pandemic", *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(1), 1-8.
- Roberto, K. J., Johnson, A. F., & Rauhaus, B. M. (2020). "Stigmatization and prejudice during the COVID-19 pandemic", *Administrative Theory & Praxis*, 42(3), 364-378.
- Rogers, K., Jakes, L., & Swanson, A. (2020). Trump defends using 'Chinese virus' label, ignoring growing criticism. *The New York Times*, 18.
- Said, E. (2016), "Edward Said ile 'Oryantalizm'e Dair..." /Raportör: Sut Jhally, Çeviren Adem Köroğlu, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 41, Sayı 41 s. 167-178.
- Said, E. (2016), *Kültür ve Emperyalizm*, (Çev. Necmiye Alpay), Hil Yayınları.
- Said, E. W. (2013) *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, (Çev. Berna Ülner), Metis Yayınları.
- Scauso, M. S., FitzGerald, G., Tickner, A. B., Behera, N. C., Pan, C., Shih, C. Y., & Shimizu, K. (2020). "COVID-19, democracies, and (de) colonialities", *Democratic Theory*, 7(2), 82-93.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, (Çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir), Dost Yayınları.
- Spivak G. C. (2016). *Madun Konuşabilir mi?*, (Çev. Dilek Hattatoğlu vd.), Dipnot Yayınları.
- Spivak, G. C. (2016). "Cultural Pluralism?", *Philosophy and Social Criticism*, C. 42 S. 4-5, 2016, ss. 448-455.
- Turner, B. S. (2003), *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları.
- Vox. (2020, March 6). How wildlife trade is linked to coronavirus [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=TPpoJGYIW54>.
- Zimmer, B. (2020). Why Trump intentionally misnames the coronavirus. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2020/03/why-trump-intentionally-misnames-coronavirus/607900/>.